

РЕЦЕНЗИЯ

от

проф. д-р Биянка Любчова Торньова
Заместник –декан на Факултет по общественно здраве,
Медицински университет-Пловдив

на дисертационен труд
за присъждане на образователната и научна степен „Доктор”

Професионално направление: 1.3. Педагогика на обучението по.....

Докторска програма: Методика на обучението по биология

Автор: Славка Николаева Томова

Форма на докторантура: редовна

Катедра: „Ботаника и биологично образование“, Биологическия факултет.

Тема: „Формиране на компетентности за сексуално и репродуктивно здраве в обучението по биология и здравно образование – 8. клас”

Научни ръководители: доц. д-р Маргарита Йорданова Панайотова и доц. д-р Златка Петкова Ваклева

Рецензията е изготвена на основание на Заповед № РД-21- 931 от 07.05.2024 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ за определяне членовете на научно жури по процедурата.

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Представеният комплект материали на хартиен и електронен носител напълно отговаря на Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника за неговото прилагане и е в съответствие с Чл. 36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ „П. Хилендарски“. Включва следните документи:

- молба по образец до Ректора за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография по европейски формат;
- протокол от предварителното обсъждане в катедрата;
- автореферат;
- дисертационен труд;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- справка за съответствие с минималните национални изисквания;
- списък на публикациите;
- копия на публикациите по темата на дисертационния труд;
- справка за спазване на специфичните изисквания на съответния факултет (само за докторантите зачислени до 04.05.2018 г.).

Представеният пакет от административни документи, свързани и доказващи процесуалната валидност на процедурата са подготвени прецизно и старателно.

Докторантката е приложила пет пълнотекстови публикации по темата на дисертацията.

1. Кратки биографични данни за докторанта

Славка Томова придобива през 2012 г. образователно-квалификационна степен „бакалавър“ по специалността „Екология и опазване на околната среда“ в Биологическия факултет на ПУ „П. Хилендарски“. Завършва две магистърски програми: през 2013 г. получава диплома за магистър по специалност „Екология, управление и контрол на околната среда“, а през 2018 г. - за магистър по специалност „Репродуктивна биология“ в Биологическия факултет на същия университет. Докторантката има две допълнителни професионални квалификации - учител по биология през 2013 г. и учител по химия през 2016 г.

През 2018 г. е зачислена в редовна докторантура в катедра „Ботаника и биологично образование“ към Биологическия факултет.

Професионалната си дейност започва като лаборант в Биологическия факултет на ПУ „П. Хилендарски“, където работи в продължение на три години. Работила е като учител по химия и по биология и здравно образование за една година. От 2014 г. до момента докторант Славка Томова работи като инспектор в учебен отдел на ПУ „Паисий Хилендарски“.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Представеният дисертационен труд е посветен на значим проблем в съвременното общество – формиране на компетентности за сексуално и репродуктивно здраве сред подрастващите, който добива нови теоретични и практически измерения чрез конкретното изследване.

Здравето е резултат не само от физическите дадености на човека, от семейната му среда, норми и традиции, но и от конкретното му поведение, което се изгражда в резултат на усвоените знания, умения, нагласи и позиции на значимите хора.

Отговорното сексуално поведение е елемент от установяването на зрели лични взаимоотношения с партньора – зачитане и грижа за него, за неговите сексуални потребности и интереси. Темата за отговорно сексуално поведение е пряко свързана с въпросите на сексуалното и репродуктивно здраве – вземане на решения, безопасен секс, бременност и контрацепция, рисково сексуално поведение. Предложеното изследване в дисертационния труд е продиктувано от необходимостта да се оптимизират съвременните представи и компетентности в областта на сексуалното и репродуктивно здраве и да се внедрят в образованието на подрастващите в училище.

Актуалността на проблема и мотивите за избора на темата са убедително обосновани от авторката. От една страна те са свързани със съвременната ситуация в училище и необходимостта от акцентирание върху сексуалното и репродуктивно здраве при биологичната подготовка в училище и формирането на компетентности в обучението на подрастващите в училище. От друга страна е личният интерес на докторантката по разглежданата проблематика, който се заражда в резултат на обучението ѝ в магистърската програма “Сексуално и репродуктивно здраве”.

В представения дисертационен труд логично са изведени целта и предвидените задачи за решаване. Целта на дисертацията е да се разработи и експериментира компетентностно ориентиран дидактически модел за СРЗ в обучението по БЗО - 8. клас За изпълнението на поставената цел са формулирани седем задачи, адекватни на целта и обхващащи всички аспекти на дисертационния труд.

4. Познаване на проблема

Научната осведоменост на докторант С. Томова се демонстрира в направения съдържателен анализ на съвременни теоретични концепции и практики в областта на сексуалното и репродуктивно здраве в контекста на обучението по биология и здравно образование – 8. клас.

Авторката познава много добре литературата по темата, адекватно оценява и творчески използва литературния материал. Теоретичните ѝ разсъждения са следствие от проучване на 154 източника, от които 52 на кирилица, 47 на латиница и 55 интернет - ресурси, като повече от половината от литературните източници са от последните 10 години. Тази представителна научна аргументация на текста подкрепя концептуалната доказателственост и практическа значимост на разработката. Докторант Славка Томова задълбочено, обстойно и целенасочено проучва и анализира понятията сексуално здраве, репродуктивно здраве, компетентности за сексуално и репродуктивно здраве. Те са разкрити въз основа на задълбочен анализ на нормативни документи и на критичен преглед на различни концепции и програми за сексуално и репродуктивно здраве в образователната практика у нас и в чужбина.

5. Методика на изследването

Изследването е проведено в четири етапа. Те са описани подробно, както и времето на проучването. По отношение на методиката на изследването през отделните етапи, докторантката е съчетала няколко основни метода, адекватни на поставените за решаване цел и задачи – в подготвителния етап се използва документален метод, теоретичен анализ, концептуално моделиране и контент-анализ, а при емпиричното изследване - педагогически експеримент, социологически методи /тестиране, анкетно проучване/, експертна оценка и математико-статистически методи. Предложената комплексна методика позволява експерименталната работа да бъде изведена на високо научно ниво. Коректно са представени математико-статистическите методи за обработка и анализ на събраните данни.

За емпирично доказване на степента на формиране на компетентностите за сексуално и репродуктивно здраве е разработена система от критерии и показатели, подходящи за диагностициране на различните аспекти на компетентностите за СРЗ, както в когнитивната, така и в афективната сфера- информационна, поведенческа/социална компетентност.

Проведено е собствено проучване. Използваните в изследването тестови задачи са изцяло авторски. В трите етапа на педагогическия експеримент участват общо 693 ученика от четири училища в гр. Пловдив и гр. Карлово. Проучено е мнението и на 34 медицински специалисти от лечебни заведения в гр. Пловдив и гр. Пазарджик, свързани с лечението на заболявания на половата система при човека, които имат пряк контакт и наблюдение върху пациенти от различни възрастови групи, включително и учащи се. Събраната информация е достатъчна по обем, за да се получат надеждни резултати.

Избраната методика на изследване позволява постигане на поставената цел и получаване на адекватен отговор на задачите, решавани в дисертационния труд.

Добро впечатление оставя оригиналният дизайн на педагогическото изследване за създаването на който изключително важна роля имат и научните ръководители на докторантката - доц. д-р М. Панайотова и доц. д-р З. Ваклева.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Преди да представя съдържанието и приносите на дисертационния труд бих споделила едно общо оценъчно впечатление: високата професионална компетентност и изследователска култура на дисертанта, които позволяват да се постигне пълно съответствие между теоретико-експерименталната постановка на дисертационния труд и разработения Компетентностно ориентиран дидактически модел за сексуално и репродуктивно здраве чрез обучението по Биология и здравно образование – 8. Клас.

Дисертационният труд е изложен на 175 страници, от които 154 страници основен текст и е онагледен с 41 таблици и 26 фигури, освен тях - таблици и фигури към разработените експериментални теми. В структурно отношение дисертацията е композирана от увод, три глави, изводи, заключение, библиография и приложения.

В увода, с изключителна убедителност докторант Славка Томова поставя значимостта на разработваната проблематика, мотивира нейния избор и набелязва проблемите, които се изясняват в отделните части. Представени са предмета и обхвата на дисертационното изследване. Ясно и разбираемо е формулирана целта на изследването и са конкретизирани задачи за нейното постигане. По мое мнение задачите са целесъобразна конкретизация на целта и допринасят за успешното планиране и реализиране на изследването.

Първа глава – Теоретични основи на изследвания проблем /с обем 50 стр./ в съдържателен аспект има характер на литературен обзор. Написана е увлекателно и е фокусирана прецизно върху темата на дисертационния труд, с добро познаване на съвременната терминология и научна литература. Тази глава е много добре структурирана, като отделните параграфи са ясно диференцирани. Направен е преглед на концепции за сексуално и репродуктивно здраве и са дефинирани понятията „сексуално и репродуктивно здраве“. Относно репродуктивното здраве са включени основни понятия като семейно планиране, безплодие (инфертилитет), асистирана репродукция и репродуктивните права.

Авторката критично оценява програми за сексуално и репродуктивно здраве в образователната практика и стига до извода, че създаването на адекватно образователно съдържание ще позволи да се изградят знания и нагласи за здравословен и екологичен начин на живот у младите хора, както и да се преодолеят негативните последици от глобални заплахи за живота и здравето на населението.

Проучени са възможностите за формиране на компетентности за сексуално и репродуктивно здраве в образователния процес по биология и здравно образование в 8. Клас. В аналитичен план се обсъждат добрите педагогически практики и дидактически модели за сексуално и репродуктивно здраве в училище. Много добро впечатление оставя ориентацията на авторката към интерактивни образователни технологии като „Учене чрез преживяване и опит (Цикъл на Колб)“ и „Обърната класна стая“.

Анализът показва, че обучението по Биология и здравно образование в 8. клас предлага добри възможности за формиране на понятията, свързани със сексуалното и репродуктивно здраве. Славка Томова е проучила авторитетни източници, свързани с разглежданата проблематика. Те са цитирани обективно и коректно.

Във втора глава „Методика и организация на педагогическото изследване“ /с обем от 52 стр./ в логически план, подчинен на теоретичното проучване, се разработва експерименталната програма на докторанта. Представени са дидактически модел за сексуално и репродуктивно здраве чрез обучението по БЗО - 8. клас, както и методическите модели на експериментиранияте уроци.

Методиката е адекватна и дава възможност да бъдат разкрити значими взаимовръзки и направени статистически обосновани изводи.

Третата глава „Резултати от педагогическия експеримент и техния анализ“ е посветена на резултатите и обсъждането им. Тя е в обем от 34 страници. Тази глава представлява същността, сърцевината на дисертационния труд. Успоредно с представянето на резултатите от апробирането на експерименталната програма се извършва обективно и прецизно отчитане на мненията на участващите в изследването и техният многоаспектен количествен и качествен анализ. Извършена е впечатляваща по обем статистическа обработка. В тази глава се открояват добрите умения на дисертанта за анализ и аргументирани интерпретации на емпиричните данни.

В три параграфа са анализирани резултатите от предварителния, основния и заключителния експеримент.

Направеният анализ на резултатите от изследването на респондентите в предварителния експеримент доказва наличието на сериозни дефицити в здравната култура на учениците по въпросите на сексуалното и репродуктивно здраве. Изведени са евентуалните причини за тези резултати. Анализът от този етап на проучването мотивира докторантката към създаване на дидактическа технология, насочена към повишаване на информираността, развитие на нагласи, умения и компетентности за превенция на рисковото сексуално и репродуктивно здравно поведение.

Резултатите от основния експеримент показват, че прилагането и на двата дидактически модела /комбинирано обучение по двете експериментирани технологии – редуване на уроци, проведени по цикъла на Колб с уроци, основани на Обърнатата класна стая/ оказват положителен ефект върху изграждането на проактивно поведение като елемент на поведенческата/социална компетентност за сексуално и репродуктивно здраве.

Направеният анализ на резултатите от заключителния експеримент води до обобщението, че е необходимо обогатяване на образователния процес с иновативни дидактически технологии за формирането на компетенции за сексуално и репродуктивно здраве.

Данните от проучването са богатото онагледени, което поставя достъпен и лесно четивен фундамент на дисертационния труд.

Дисертационният труд завършва с формулиране на изводи, които са естествено заключение от направеното проучване, получените резултати и тяхната интерпретация. Най-същественният извод е, че разработеният и апробиран в педагогическото изследване дидактически модел за формиране на компетентности за СРЗ обогатява теорията и практиката на методиката на обучение по биология; може да се приложи в друго учебно съдържание и образователна степен и осигурява възможности за неговото обогатяване и адаптиране, съобразно специфични образователни цели и технологични възможности.

Държа да подчертая, че дисертационния труд е подготвен много старателно. Стилът на дисертацията е много добър, ясен и четивен, което подпомага коректното разбиране на текста.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Заслужава да бъдат изтъкнати следните по-важни приноси в настоящата дисертация:

Теоретично-методологически приноси:

- Задълбочено, обстойно и целенасочено са проучени понятията сексуално и репродуктивно здраве и е направен опит за тяхното дефиниране в педагогически контекст.

- Създаден е концептуален модел за формиране на компетентности за СРЗ, в условията на компетентностно ориентиран дидактически модел на обучение по Биология и здравно образование в 8. клас.

Научно-приложни приноси:

- Изведени са работещи критерии и показатели за установяване равнището на здравната култура на учениците по въпросите на сексуалното и репродуктивно здраве.
- Създадена е методическа основа за включване в обучението на иновативни дидактически технологии за формирането на компетенции за сексуално и репродуктивно здраве.

Практико-приложни приноси:

- Определено е съдържанието на понятието „Компетентности за СРЗ“ и въз основа на нормативните документи (учебна програма по БЗО в 8. клас и Наредба 15 за ГЗЕИО) са открити неговите компоненти;
- Обогатена е Методиката на обучението по биология с разработен и експериментално проверен КОДМ за сексуално и репродуктивно здраве, приложим в обучението по БЗО в 8. клас;
- Разработени са дидактически материали, инструментариум и диагностичен апарат за формиране на компетентности за СРЗ;
- Представен е дизайн на педагогически експеримент, който показва предимствата и недостатъците на отделните методически варианти, и доказва дидактическите възможности за формиране на компетентности за СРЗ.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Представените пет публикации са в сборници от научни форуми и в научно списание. В две от публикациите Славка Томова е самостоятелен автор, а останалите три са в съавторство. Броят и качеството на публикациите напълно съответстват на изискванията на ПУ „П. Хилендарски“ за публична защита. Всички публикации разкриват и популяризират практическата приложимост на проблематиката в дисертацията.

Приложената справка за спазване на Националните минимални изисквания за придобиване на образователна и научна степен доктор в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление 1.3. „Педагогика на обучението по...“, докторска програма „Методика на обучението по биология“ показва, че С. Томова надхвърля тези изисквания.

9. Лично участие на докторанта

Дисертационният труд показва, че докторант Славка Томова е извървяла успешен път на изследователско развитие, придобила е опит за провеждане на научни изследвания и интерпретация на получените резултати. Във връзка с това давам висока оценка за личното участие на докторанта в проведеното дисертационно изследване и преценявам като значими и точни формулираните научни приноси и получени резултати. Не е установено плагиатство.

10. Автореферат

Авторефератът към дисертационния труд е в обем от 32 страници. Оформен е съгласно изискванията и в синтезиран вид отразява целите, задачите, използваните методи, резултатите, направените изводи и препоръки.

11. Критични забележки и препоръки

Нямам критични забележки и препоръки към проведеното изследване и комплект предоставени материали по процедурата.

В подкрепа на педагогическата практика при обучението по биология би било добре издаването на практическо ръководство с дидактическият модел за формиране на компетентности за СРЗ и разработените от Славка Томова експериментални теми по биология и здравно образование в 8 клас.

Препоръчвам публикуването на резултатите от проведеното изследване в списания, индексирани и реферирани в световноизвестни бази данни, тъй като по този начин ще се предостави възможност за популяризиране на резултатите от проучването.

12. Лични впечатления

Не познавам лично докторант Славка Томова. Впечатленията ми за работата ѝ са изградени на основата на предоставените по процедурата материали, които отговарят на всички изисквания на ЗРАСРБ и правилника за прилагането му. Проведеното от нея дисертационно изследване се отличава с добро планиране, с високо качество на осъществяване на изследователската работа и с прецизност в анализа на получените резултати.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд на Славка Томова се отличава с редица достойнства в теоретичен и практико-приложен план. Авторът постига целта си и представя убедителни резултати в потвърждение на изследователската постановка.

Считам, че той напълно отговаря на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и Правилника на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Дисертационният труд показва, че докторант С. Томова притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност „Методика на обучението по биология“, като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Изтъкнатите в рецензията достойнства и качества на дисертационния труд са основание да дам своя **положителен вот** и да предложа на уважаемите членове на Научното жури да присъдят образователната и научна степен „**Доктор**“ на **Славка Николаева Томова** в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление 1.3. „Педагогика на обучението по...“, докторска програма „Методика на обучението по биология“.

13.06. 2024 г.

Рецензент: .....

/проф. д-р Биянка Торньова/